

Hebdomada Sancta, III. časť – Veľký piatok

Karol Gazdík

7. apríla 2023 ✝ Cirkev ✝ Liturgia

predchádzajúca časť:

Hebdomada Sancta, I. časť – Úvod do Veľkého týždňa a Tenebræ

Hebdomada Sancta, II. časť – Zelený štvrtok

„Obeta Kríža je prameňom nášho spasenia“, vraví k Veľkému piatku malý latinsko-slovenský misál. Veľký piatok je totiž dňom, kedy si Cirkev pripomína horké utrpenie, kruté a nespravodlivé zavraždenie Nášho Pána Ježiša Krista. Chrám, do ktorého prichádzame prežiť liturgiu Veľkého piatka, zastupuje rímsku baziliku sv. Kríža. Je zahalený do smútočného rúcha: je bez ozdôb, svätostánok je prázdny (preto je otvorený), oltár obnažený, nad ním sa vypína Kríž zahalený čiernym závojom. Podobne aj kňaz s asistenciou užíva tento deň čierne *paramenty*. Nie červené ako v pokoncilovom obrade, ale čierne – symbol smrti a smútku. Používanie čiernej farby v tento deň je jedinečné v rímskom ríte. S čiernou sa totiž stretávame len na omšiach za zosnulých. A Kristus koniec koncov zosnulým chvíľu bol. Žlté sviece na oltári zatiaľ nehoria, čo je taktiež znak smútku. Oltár sa tu stáva dokonalým obrazom potupeného a trpiaceho Krista.

Termín Veľký piatok sa inak viaže skôr na ľudové jazyky; oficiálny latinský liturgický názov je *Feria Sexta in Parasceve*. Slovo *parasceve*, z gréčtiny „príprava“, sa používalo už v predkresťanských časoch na označenie dňa pred Paschou, kedy ľud Prvej zmluvy konal prípravy na Prechod, najdôležitejší sviatok roka. Keďže je to tiež deň Kristovej smrti, slovo sa objavuje smerom ku koncu všetkých štyroch pašiových evanjelií (Mt 27,62; Mk 15,42; Lk 23,54; Jn 19,31).

Veľký piatok je jediným dňom v rímskej liturgii, kedy sa neslúži najsvätejšia obeta sv. omše, pretože tento deň sa obetoval na kríži Kristus sám. Liturgia, pôvodom veľmi starobylá, má tri časti: predomšu, poklonu sv. Krížu a obrad prijímania, respektíve omšu vopred premenených darov. Liturgia Veľkého piatka sa tak v tretej svojej časti podobá tzv. suchej omši (*Missa sicca*) modlenej na Palmovú nedeľu, kedy v časti kde by mal byť Kánon omše s premieňaním sú vložené modlitby požehnávania paliem.

Predomša

Prvá podstatná časť veľkopiatkovej liturgie je predomša. Až po štvrté storočie každá sv. omša začínala týmto spôsobom. Najprv sa čítali tri lekcie, prvá zo starozákonných spisov, druhá z apoštolských listov a tretia zo sv. evanjelií. Medzi lekciami bolo stupňovanie týkajúce sa čítajúcej osoby i miesta. Prvú čítal lektor pri *pulpite*, druhú subdiakon na nižšom *ambóne*, tretiu diakon na vyššom *ambóne*. Medzi lekciami spievali žalm (*traktus*). Podstatnou črtou veľkotýždňovej liturgie je akási pôvodnosť a starobylosť. Najstaršia liturgia sa skrátka vyznačovala akýmsi ťahom vážnosti, jednoduchosti a tvrdosti.

Súčasný obrad začínajú tichým vstupom do chrámu. Po dosiahnutí oltára kňaz „padne na tvár“ – ľahne si na oltárne schody tvárou k zemi, pričom čelo má položené na chrbtoch dlaní. Vykonáva tak *prostráciu* –

liturgický postoj hlbkej poníženosti. Benedikt XVI. vo svojej knihe *Duch liturgie* píše o tomto geste, že je „adekvátnym výrazom nášho pohnutia nad tým, že svojimi hriechmi aj my nesieme vinu za Kristovu smrť na kríži. Skláňame sa a máme tak účasť na jeho pohnutí, na jeho zostupe do hlbkej sklúčenosti. Skláňame sa a tým spoznávame, kde sme a kto sme: padlí ľudia, ktorých môže usmerniť len On sám. Vrháme sa na zem podobne ako Ježiš pred tajomstvom prítomnosti Božej moci.“

Prostrácia v úvode veľkopiatočkových obradov v Prahe na Karlově.

zdroj: Jakub Riha, „Tradiční liturgie v Praze“

Po chvíli tichého klačania vstanú dvaja miništranti a ešte počas prebiehajúcej kňazovej *prostrácie* prikryjú oltár jednoduchou plachtou bez spustených okrajov. Táto jednoduchá plachta reprezentuje plátno Kristovho pochovania. Je umiestnené na oltár na začiatku obradu, aby symbolizovalo, že všetko čo sa dnes deje na oltári, je živým sprítomnením Kristovej smrti, ktorý sám je kňaz, oltár a obeť. Misál je tiež položený na oltár na epištolovej strane. Hlavní ministri vstanú, pokľaknú a vystúpia k oltáru. Kňaz pobožká oltár a ide k misálu, ako je to aj pri iných omšiach, zatiaľ čo lektor začína čítať prvé čítanie.

Bez *introitu* alebo *Kyrie*, obrad začína prvým čítaním (Oz 6,1–6), po ktorom nasleduje *traktus* a *collecta*. Pred modlitbou kňaz stojaci pri misáli v jednej línii s diakonom a subdiakonom zaspieva „*Oremus*“. Diakon následne spevom „*Flectamus genua*“ vyzve všetkých k pokľaknutiu, a všetci si klaknú na okamih krátkej modlitby. Potom subdiakon zaspieva „*Levate*“, a všetci vstanú na *collectu*. Úklony ku Krížu na „*Oremus*“ a sväté meno (Ježiš) sa robia ako zvyčajne. Pokiaľ kňaz slúži obrady bez asistencie diakona a subdiakona, všetky výzvy spieva sám.

Potom nasleduje epištola (Ex 12,1–11), spievaná subdiakonom ako pri omši, *traktus* a pašie. Epištola, ktorá je tiež deviatym prorokom Veľkonočnej vigílie, je začiatkom dlhého úryvku z knihy Exodus popisujúca rituál Veľkonočného baránka. Koniec tohto rovnakého úryvku Exodus 12,46 cituje sv. Ján (jedna z mála priamych citácií zo Starého zákona v jeho Evanjeliu) „*ani mu nesmiete polámať nijakú kosť*“, stanovujúc, že Kristus je Veľkonočný baránok Novej zmluvy.

Názov „Pašie“ pochádza z prvého latinského slova, ktoré znie pri ich prednášaní: „*Passio Domini nostri Iesu Christi...*“, teda v preklade „*Umučenie nášho Pána Ježiša Krista...*“. Pre Veľký piatok sú stanovené pašie podľa Jána, jediného svedka obety Kríža spomedzi apoštolov. Jeho slova sú stručné, objektívne historické a dojímavé vážne.

Pašie boli v dejinách aj vďačným objektom profesionálneho zhudobnenia i ľudovej tvorby. Pašiové kompozície uvádzané počas Veľkého týždňa mali od stredoveku v kontexte sakrálnej hudby svoje jedinečné

miesto. Osobne mám napríklad v oblube zhudobnené Jánove pašie *BWV 245* od Johanna Sebastiana Bacha. „V zbierkovom fonde Hudobného múzea SNM sa nachádza viacero rukopisných kníh od 17. do 20. storočia s repertoárom pašiových kompozícií z rôznych lokalít Slovenska. Označujú sa termínom pašionál. Medzi nimi je aj tzv. *Hlohovecký pašionál*, ktorý vytvoril v roku 1620 františkán Bernard Naiman OFM pre potreby Františkánskeho kláštora v Hlohovci...“, približuje Dr. Sylvia Urdová.

Zdroj: youtube.com

Pašie v liturgii spievajú traja diakoni takmer do konca, no poslednú časť spieva výlučne v čiernej *stola latior* „diakon omše“. Keď traja diakoni spievajúci pašie skončia, diakon, subdiakon a akolyti vykonajú bežné úkony predchádzajúce evanjeliovej procesii. Treba však myslieť na to, že v tento deň sa napodobňuje slávnostná omša *Requiem*, čo znamená, že pri evanjeliu sa nepoužije kadidlo a akolyti nenesú sviece. Diakon recituje „*Munda cor meum*“, ale nie je požehnaný kňazom.

Potom idú na miesto, kde sa bežne spieva evanjelium. Vynechajúc „*Dominus vobiscum*“ a názov, diakon spieva koniec paší. V prípade, že kňaz slúži obrady bez asistencie diakona a subdiakona, odspieva (na rozdiel od Palmovej nedele) záverečnú časť paší na epištolovej strane. *Posledná časť paší* sa však spieva iným, slávnostným a prenádherným nápevom, ktorý vás priamo chytá za srdce. Krása nápevu nám má dať totiž nádej, že tento príbeh smrti istotne bude mať pokračovanie. Nemôže skončiť v hrobe. Nádej svieti v tme Kalvárie.

Zdroj: youtube.com

Spievanie poslednej časti paší v slávnostnom nápeve.

zdroj: Jakub Riha, „Tradiční liturgie v Praze“

Po pašiach kňaz stojí pri misáli na epištolovej strane s diakonom a subdiakonom v jednej línii za ním, a spieva takzvané veľké „prosby katolíckej Cirkvi“, čo je starodávna kresťanská modlitba. Kňaz začína s upozornením na úmysel každej modlitby, napríklad: „*Oremus dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei...*“. Po každom upozornení zaznie kňazova výzva „*Oremus*“, po nej „*Flectamus genua*“ spievaná diakonom, a „*Levate*“ subdiakonom, pričom veriaci na výzvy reagujú kľaknutím a následným vstaním. Po tejto krátkej poklone nasleduje patričná prosba. Zaujímavá je prosba za Židov, pri ktorej sa zámerne vynecháva výzva na pokľaknutie, s cieľom neobnoviť rozpomienku na potupu, ktorú Židia v túto hodinu zapríčinili Spasiteľovi svojou posmešnou poklonou.

Veľké prosby obsahovali aj modlitbu za cisára Svätej ríše rímskej. Malý latinsko-slovenský misál z roku 1952 už túto modlitbu neprekladá, iba dodáva, že v dnešných časoch má len historický význam. Jej znenie bolo: „*Modlime sa tiež za nášho najkresťanskejšieho cisára (meno), aby Boh, náš Pán, podriadil mu všetky barbarské národy pre náš trvalý pokoj/mier. Všemohúci a večný Bože, v ktorého rukách sú mocnosti a práva všetkých kráľovstiev: zhladni láskavo na Rímsku ríšu, aby boli silou tvojej pravice skrotené národy, ktoré sa spoliehajú na svoju divokú (barbarskú) silu. Skrze nášho Pána... Amen.*“

Posledná prosba za pohanov (*pro pagánis*) je pre nás, asistenciu signálom, aby sme si pripravili fialovú plachtu, fialový vankúš symbolizujúci kráľovský pôvod Krista a ešte menšiu bielu plachtu symbolizujúcu Kristovo pohrebné plátno. Po odmodlení prosby asistencia tieto predmety „naaranžuje“ na stupňoch oltára. Bude to totiž podklad pre Kríž.

Poklona sv. Krížu

Poklona sv. Krížu je vrcholom veľkopiatkovej liturgie. Vznikla v Jeruzaleme, kde veriaci na Veľký piatok uctievali a bozkávali pôvodný Kríž Spasiteľov. Kňaz z hlbkej úcty k sv. Krížu skladá odznak svojej hodnosti – omšové rúcho.

Diakon v širokej štóle (*stola latior*) potom prejde k oltáru, vezme zahalený kríž a prinesie ho kňazovi. Kríž je odhaľovaný v troch etapách. Najprv je odhalený nápis, potom pravé rameno a hlava, a potom je úplne odstránený celý závoj. Pri každej z týchto troch etáp kňaz pozdvihne kríž a zaspieva slová „*Ecce lignum Crucis*“, v preklade „*Hľa, drevo Kríža*“. Diakon a subdiakon spievajú spolu s ním „... *in quo salus mundi pependit*“. Na to odpovedá chór „*Venite, adoremus*“, a všetci okrem kňaza si kľaknú, obrátení ku krížu. V prvej etape sa toto deje na zemi vo svätyni, na epištolovej strane. V druhej vystúpia na stredný schod oltára, zostávajúc na epištolovej strane; v tretej etape vystúpia úplne hore a do stredu oltára. Mne osobne to evokuje Kristove vystupovanie na Golgotu, nakoľko samotný oltár, ktorého vrcholom je Kríž, skutočne má symbolizovať horu Kalvárie.

„*Ecce lignum Crucis...*“

zdroj: Jakub Riha, „Tradiční liturgie v Praze“

J. Em. Raymond Leo kardinál Burke pri obrade odhaľovania Kríža.

zdroj: ICRSS

Keď je kríž úplne odhalený, všetci zostanú kľačať kým kňaz zatiaľ prinesie kríž do stredu najnižšieho oltárneho stupňa na pripravené plachty a vankúš. Nasleduje individuálna poklona a vzdávanie úcty Krížu. Prvý ide pochopiteľne kňaz. Vyzlečený z ornátu si ešte vyzuje obuv (starodávne gesto pokánia), pred Krížom bosý trikrát pokľakne a potom sa ku Krížu, ktorý je položený na zemi, v čo najväčšej pokore kľaciac zohne a bozkom si ho uctí. Kríž si následne uctí asistencia a potom ľud, bozkajúc pribité nohy Krista. Medzitým zbor začína spievať *Improperia* alebo výčitky Krista jeho ľudu, jeden z najkrajších textov v misáli.

J. Em. Raymond Leo kardinál Burke si v pokore uctieva sv. Kríž.

zdroj: ICRSS

Príznačná bola rubrika, ktorá predpisovala, že biskup, ktorý je prítomný na veľkopiatokových obradoch bez toho, aby im „predsedal“, uctieva si svätý Kríž taktiež bosý, avšak oblečený do cappy magny. Biskupský ceremoniál z roku 1886 to opisuje nasledovne: „*Celebrant pozdraví úklonom biskupa a vráti sa k faldistóriu alebo sedadlu, kde si vyzuje topánky alebo črievice. V tej chvíli panoši biskupa nadvihnú záhyby jeho cappy a vyzujú ho. Biskup zadné záhyby cappy ťahá po zemi, predné záhyby si sám nadvihuje a s nepokrytou hlavou uprostred dvoch diakonov zostúpi k ucteniu Kríža. Trikrát pred Krížom pokľakne na dlhom koberci a vždy sa po určitý čas modlí. Konečne pobozká Kríž, pričom najprv naň položí mincu, ktorú chce venovať. Potom sa vráti k sedadlu a prijme topánky.*“

Pápež Pius XII., oblečený len v *albe* s *faldou* a *štólou*, adoruje a uctieva si sv. Kríž počas obradov Veľkého piatka v Sixtínskej kaplnke.

zdroj: FB stránka Caeremoniale Romanum

Omša vopred premenených darov

Takáto omša, *Missa Praesanctificatorum*, v ktorej niet premenenia, len prijímanie, bola v starých časoch aj viackrát slávená, najmä v dni kajúce. Tento zvyk si východná liturgia podržala až podnes. Tejto časti samozrejme predchádza príprava – asistencia v závere poklony sv. Krížu musí na oltári zapáliť sviece, spustiť zahnuté kraje oltárnej plachty, priniesť misál na evanjeliovú stranu, ako keď je bežná omša. Diakon zas vezme burzu s *korporálom*, ktorý rozloží na oltári. Ak prítomnosť diakona absentuje, akolyta podá kňazovi burzu s *korporálom* a ten ho na oltári rozloží.

Po tom, čo skončí adorácia sv. Krížu, zanesie sa Kríž na čestné miesto na oltári, opierajúc ho o otvorený svätostánok. Kňaz následne v slávnostnej procesii prinesie Najsvätejšiu Sviatosť zo svätostánku vedľajšieho oltára. Všetci miništranti a prítomný klérus vytvoria procesiu a vrátia sa do hlavnej svätyne kostola, kým zbor spieva hymnus *Vexilla Regis*. Pred kňazom, ktorý pod náplečným *vélom* drží kalich so Sviatosťou, kráčajú dvaja turiferovia a striedavo incenzujú Najsvätejšiu Sviatosť.

Tá sa následne položí na oltár a odkryje. Kňaz vezme kalich a nechá z neho Sviatosť skĺznuť na paténu, potom položí kalich na *korporál*. Diakon vleje víno do kalicha a subdiakon kvapku vody ako pri omši. Všetky modlitby a gestá *ofertória* sú vynechané. Hneď po tom kňaz naloží do kadidla tymián bez požehnania a incenzuje Sviatosť i kalich, Kríž i oltár; skrátka tak, ako pri slávnostnej omši. Kedykoľvek prechádza pred Sviatosťou, pokľakne pred ňou. Kňaz, asistencia a veriaci v tento deň incenzovaní nie sú. Potom si kňaz umýva ruky ako pri normálnej omši. Toto umývanie rúk je však jednou vecou predsa len iné. Kňaz pri ňom stojí pod oltárnymi stupňami na epištolovej strane, pričom je otočený smerom ku Sviatosti, aby jej nestál chrbtom. Počas umývania obvyklý žalm nerecituje.

Potom kňaz vystúpi k oltáru, na výzvu *Orate fratres* sa nič neodpovedá. Nasleduje *Pater noster*, po ktorom si asistencia kľakne, a embolizmus *Libera nos*. A teraz prichádza na scénu krásny akt – kňaz v jednej ruke pozdvihne a ukáže veriacemu ľudu už premenenú hostiu. Pozdvihnutie sprevádza zvuk *crepitacula* alebo klepnutie klepácom. Po pozdvihnutí vykoná kňaz lámanie hostie, pričom nič nehovorí a vynechá aj znaky kríža. Potom, nakloniac sa nad oltárom hovorí modlitbu „*Perceptio corporis tui*“; nasledujú zvyčajný obrad omše, prijíma Najsvätejšiu Sviatosť. Potom prijíma z kalicha, vynechajúc zvyčajné obrady.

Pozdvihovanie v omši vopred premenených darov...

zdroj: Jakub Riha, „Tradiční liturgie v Praze“

Celý tento rítus sleduje krok za krokom obrad omšového *ofertória* a modlitby prijímania celebranta po kánone. Pochopiteľne, všetky tie prvky, ktoré sa špecificky vzťahujú na slávenie eucharistickej obety sú vynechané, spolu so samotným kánonom. Lámanie sa však deje po embolizme, keďže ten sa spieva nahlas. Tu máme ďalší jasný znak obetnej povahy Kristovej smrti. Samotné rubriky misála podčiarkujú tento princíp, že rítus vychádza z obradu omše.

Kňaz *purifikuje* kalich a *ablúciou* umýva i svoje prsty ako pri omši. Keďže je dlhodobým zvykom Cirkvi, že iba kňaz prijíma Najsvätejšiu Sviatosť v tento deň, liturgia fakticky v tomto bode končí a kňaz, asistencia a prítomný klérus sa v tichosti vracajú do sakristie. Oltár je znova obnažený s výnimkou Kríža a sviec.

Jeden z najdôležitejších a najslávnostnejších aspektov tohto rítu je spôsob, ktorý zanecháva skutočný a silný pocit opustenosti pri smrti Krista. Boží hrob (bočný oltár) je zložený a niekoľko zvyšných svätých hostií (zachovaných pre potreby *viatika*) je prenesených do sakristie alebo do iného svätostánku, avšak nie na hlavný oltár. Kostol tak môže hľadiť iba na Kríž, očakávajúc obnovu všetkých vecí v nasledujúci deň; deň ukončenia paschálneho tajomstva.

V našom stredoeurópskom priestore, nadväzujúc na tradície z čias Uhorska spojené s Ostrihomskou arcidiecézou, ponechávame na bočnom oltári Boží hrob, ku ktorému v závere obradov opäť smerujú kroky kňaza a asistencie v slávnostnej procesii s Najsvätejšou Sviatosťou v *monštrancii*, zahalenej semitransparentným tylovým *vélom*, aby sa tak Kristus „uložil do hrobu“. Na tento zvyk nadväzuje v sobotu Obrad vzkriesenia, ktorý je mimo krajín bývalej monarchie neznámy.

Cennými zdrojmi pre tento môj článok boli, okrem mojich postrehov a poznámok z liturgickej praxe, najmä opisy Gregoryho DiPippa pre newliturgicalmovement.org, potom aj opisy kňaza a odborníka na kánonické právo doc. Stanislava Příbyla na FB stránke Tradiční liturgie v Praze a v neposlednom rade tiež malý latinsko-slovenský misál.

(Pokračovanie)

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/hebdomada-sancta-iii-cast-velky-piatok/>